MORDE CHAI

marcel möring

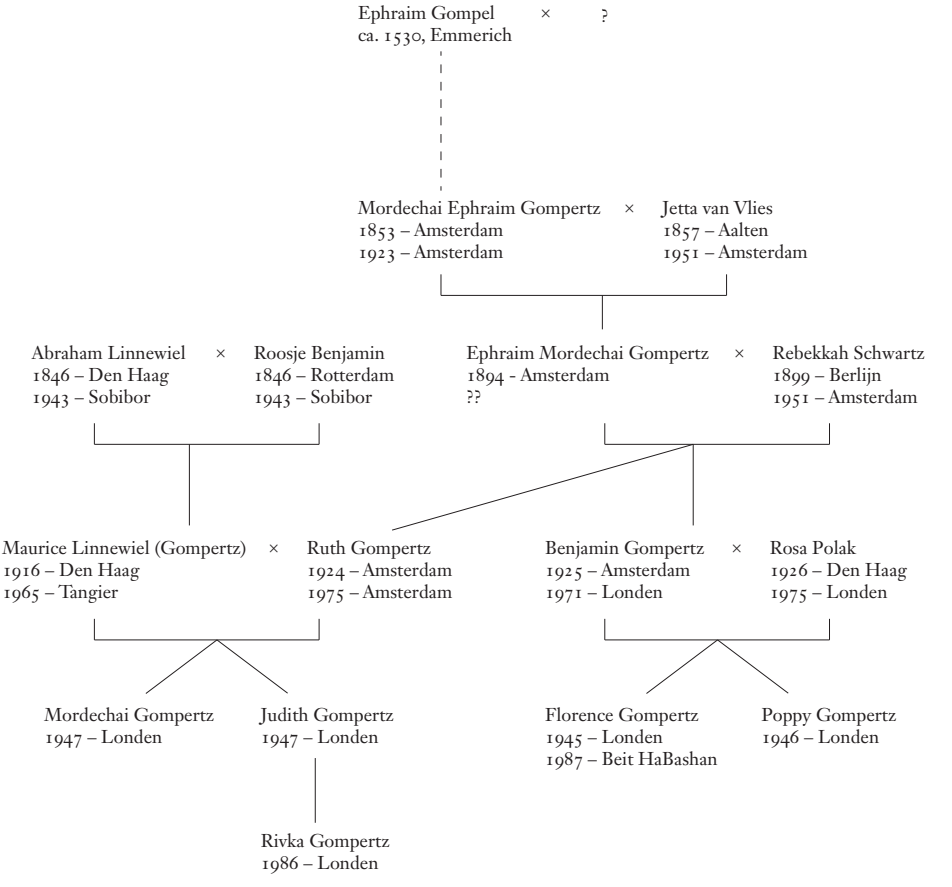
2025 Prometheus Amsterdam

Voor Patricia

Alleen Mordechai knielde of boog nooit.
Esther 3:2

What is past is prologue.
William Shakespeare, *The Tempest*

DE FAMILIE GOMPERTZ

1

Mordechai

Anekdote en achterklap

Toen Mordechai Gompertz zijn interviewer buiten westen sloeg was hij tweeënzeventig jaar oud en bevond hij zich op het toppunt van zijn roem. Hij was een haarbreedte verwijderd van een Nobelprijs – en die zou hij waarschijnlijk allang hebben gekregen als hij niet zoveel over joden en zo weinig over politiek had geschreven –, hij bezat een villa in het noordoosten van Nederland en een roodgeverfd houten huis op een eiland in de Stockholmse archipel, zijn boeken waren in vijfendertig talen vertaald en brachten meer geld binnen dan hij met zijn huizen en ex-geliefdes kon opmaken. Hij was jaloersmakend gezond, lang voor iemand van zijn generatie en de weerbarstige bos haar die het zo goed deed op publiciteitsfoto's was weliswaar grijs geworden maar had niet aan indrukwekkendheid ingeboet. Hij had alles waarvan hij ooit had kunnen dromen, hij was de man die hij altijd had willen zijn en als hij nog wensen zou hebben dan kon hij die elk moment op eigen kracht in vervulling laten gaan.

Als een Gompertz kon hij bogen op een voorgeslacht dat tot diep in de zestiende eeuw reikte. Een verre Amerikaanse nicht had ooit opdracht gegeven tot genealogisch onderzoek en de stamboom die dat opleverde ving aan met een zekere Ephraim (± 1530) in Emmerich en produceerde daarna vijfhonderd jaar lang de ene Ephraim na de andere Mordechai, in Kleef, in Emmerich, zelfs even in de Elzas, tot een van hen van Worms naar Nederland emigreerde. Een geslacht van weerbarstige joden die zich niet voor niets op een bepaald moment met die merk-

waardige naam hadden getooid: Gompertz van het Germaanse Gundbert, de strijdlustige, traditioneel een bijnaam voor twee oudtestamentische namen, Ephraim en Mordechai. Die hadden alle eerstgeboren mannen in het geslacht gedragen en iedereen die ooit met een Gompertz te maken had gehad was het erover eens dat de Oudgermaanse betekenis het karakter van vijf eeuwen familieleden beter beschreef dan wat dan ook. In die zin was het niet verrassend dat Mordechai op zijn leeftijd nog zo krachtig kon uithalen dat de interviewer over het rieten salontafeltje in de serre zeilde, twee spots op standaards meenam en, terwijl het geraas verstomde, tot rust kwam tussen de scherven van een theeservies dat nog van Mordechai's grootmoeder was geweest. De geluidsman en de regisseuse schoten op de interviewer af, terwijl de cameravrouw zich voor Mordechai posteerde om te voorkomen dat die zich op het slachtoffer zou storten, wat overigens helemaal niet zijn bedoeling was.

'Niet het servies met de rozen!' zei Rivka, die op het lawaai af was gekomen. 'Niet het servies van Rebekkah.'

'Ik heb altijd een hekel gehad aan die kopjes,' zei Mordechai. 'Thee drink je uit een glas.'

'Oude gek!' riep de regisseuse. 'Hij deed niets!'

Dat was niet helemaal waar, maar wat hij wel had gedaan leek nauwelijks een logische aanleiding voor Mordechai's reactie.

Net voor de opname zou beginnen was de interviewer, klembord met papieren in de hand, uit zijn stoel gekomen en had hem op iets gewezen, een persoon in de stamboom van de Gompertzen, zijn grootvader Ephraim om precies te zijn. Daarbij had de interviewer een woord gemompeld, waarschijnlijk niet met kwade bedoelingen, eerder als grapje, of hooguit in de hoop het aanstaande interview van wat pit te voorzien. Het was niet alleen het woord dat Mordechai in het verkeerde keelgat was geschoten. Het was ook het interview zelf, dat als warmmakertje voor *De Grote Gompertz-biografie* moest dienen, het was de interviewer,

een geaffecteerde academicus die tegelijkertijd gefascineerd leek door Mordechai's roem en succes en dat lichtelijk banaal vond, en het was ten slotte de tijd, dat wil zeggen de frictie die Mordechai voelde tussen zijn tijd en die van dit moment. Maar misschien is het beter om te zeggen dat alles hem tegenstond en dat zelfs dat hem tegenstond.

Het was zijn uitgever die had besloten dat het moment was aangebroken voor een geautoriseerde biografie. Ze hadden aan tafel gezeten in iets wat zich 'bistro' noemde maar daar niet op leek. Mordechai had de hoogtijdagen van de bistro meegemaakt, hij had erover geschreven voor de *Avenue*, een blad dat allang niet meer bestond, en zijn hyperbolische verslag van het Parijse uitgaansleven was er mede voor verantwoordelijk geweest dat overal in Nederland in de late jaren zestig fietsenstallingen en garages werden omgebouwd tot restaurant, geblokte kleedjes op ruwhouten tafels werden gelegd, druipkaarsen in chiantiflessen gestoken en lappen vlees van twijfelachtige herkomst op onhygienische houten planken geserveerd. Hijzelf had de Nederlandse bistro opgegeven toen hij een keer een zwezerik kreeg die eruitzag als een kwak griesmeelpudding. Dat het toen niet tot een handgemeen was gekomen lag niet aan Mordechai's zelfbeheersing. Hij had de eigenaar van het restaurant achtereenvolgens een moordenaar, een dief en een oplichter genoemd en toen die hem met enige aandrang uit zijn zaak wilde verwijderen, was het Hella Haasse geweest die tussenbeide was gekomen. Hella was toen al de grande dame van de Nederlandse literatuur, een graag geziene gast in koninklijke verblijven en bij officiële gelegenheden. In tegenstelling tot Mordechai, die na een uitnodiging voor een beschaafd partijtje cultureel samenzijn in het Paleis op de Dam tot persona non grata was verklaard omdat hij op de vraag van de koningin of de dame naast hem zijn echtgenote was had geantwoord dat hij zijn vrouw niet mee had mogen brengen omdat zij in zonde leefden en dat hij van een geslacht dat zelf zoveel buiten

de deur neukte meer ruimdenkendheid had verwacht. Niet dat hij een vrouw had, of een vriendin. Mordechai had zijn hele leven 'de evolutionaire val die huwelijk heet', zoals hij dat ooit in een interview had genoemd, ontweken. Die uitspraak had hem een ongelooflijk aantal aanzoeken opgeleverd, per post, aan de telefoon, er waren vrouwen aan de deur gekomen, een zelfs die onder haar zwarte trenchcoat niets dan een paar pumps droeg. Het was koud geweest. Hij had haar binnengelaten, een broek, een T-shirt en een trui geleend en na een kop koffie naar het station gebracht.

'Ik heb niets te vertellen,' had hij tegen zijn uitgever gezegd, een zachtaardig ogende brunette die taaier en harder was dan veel mannen in het vak. 'En als ik al iets te vertellen had dan was het ongeschikt voor publicatie.'

Hij wist onmiddellijk dat hij dat niet had moeten zeggen. Geen uitgever die de woorden 'ongeschikt voor publicatie' kan weerstaan. Francesca deed net of ze ze niet had gehoord.

'Jij hebt genoeg te vertellen,' zei ze. 'Je hebt ze allemaal meegemaakt, je was onderdeel van de complete literaire geschiedenis van de afgelopen eeuw.'

'Ik dacht dat het een biografie moest worden,' zei hij. '*Leven en werken van Mordechai Gompertz* of zoiets.'

'No man is an island.'

Het punt was nu net dat Mordechai wel een eiland was, of zich op zijn minst zo voelde, zich altijd zo had gevoeld. Het tij van de tijd stroomde om hem heen, maar hij was er zelf nauwelijks door aangeraakt. Zijn romans waren niet 'van deze tijd', ze waren hun tijd vooruit of juist het tegenovergestelde, waardoor de literatuurwetenschappers nooit hadden kunnen vaststellen of hij nu een traditionalist was, een modernist of een postmodernist. Er waren er zelfs geweest die hem in hun wanhoop postpostmodernist hadden genoemd. Zelf leek hij ook niet door het hevige van het heden aangeraakt. Hij paarde een ouderwets soort vormelijkheid aan een uiterlijk dat vijftig jaar lang ongewijzigd

was gebleven en daardoor al drie keer in de mode was geweest: lang, zijn zwaartekracht ontkennend haar, zwart pak, zwarte trui, zwarte schoenen. In Engeland zou iemand als hij 'his own man' worden genoemd, maar in Nederland was daar geen woord voor. Waarschijnlijk, had hij ooit in een interview gezegd, omdat de Nederlandse behoefte aan gelijkheid zo overweldigend was dat het helemaal in niemand opkwam om te denken dat men nergens bij wilde horen: 'We zijn een volk dat zich hartstochtelijk bekent tot de middelmaat.'

Hij had, daar in die bistro, zijn glas geheven en gedronken. Lacrimae christi, 2017, bosbessen en kruiden. Hij moest denken aan de rode aloxe-corton die hij in – wat was het, 1982? – had gedronken met Umberto Eco. *De naam van de roos* was net een hit aan het worden en zij, beiden op de beurs in Frankfurt, de drukte ontvlucht, waren op aanraden van Eco een restaurant binnengegaan dat weinig aantrekkelijk leek, maar gerechtsgewijs het tegendeel bewees. De eigenaar, een flegmatieke Italiaan die zich had neergelegd bij een leven onder barbaren, zoals hij de Duitsers noemde, had erop gestaan hen persoonlijk te bedienen. Elke gang was gepaard gegaan met de cultuurhistorische wijsheden die hij in de loop van dertig jaar ballingschap had vergaard.

'Dit boek zal mij de rest van mijn leven achtervolgen,' zei Eco. 'Alles wat ik hierna schrijf zal worden afgemeten aan dit boek.'

Hij had erbij gegromd als een beer die wordt gestoord tijdens zijn eten.

'Niet zeuren,' had Mordechai gezegd. 'Vandaag, in deze stad, wensen vierduizend schrijvers dat ze worden getroffen door jouw ongeluk.'

Eco gromde weer eens. Dat kon hij net zo goed als denken en eten.

'Jij,' zei hij, met een priemende vinger in Mordechai's richting, 'hoe ga jij om met het succes van *In het westen*?'

Dat was Mordechai's doorbraak naar een internationaal pu-

bliek geweest, een achtbaan van een roman over de generaties durende trektocht van een joodse familie om uiteindelijk aan te komen waarvandaan ze vertrokken was.

'I cried all the way to the bank.'

'Serieus,' zei Eco. 'Alles wat je daarna maakt...'

'Umberto,' had Mordechai gezegd, 'het verschil tussen jou en mij is dat jij een reputatie hebt op te houden en dat mij die aan de kont kan roesten.'

Eco's blik werd gevangen door de dampende ossobuco alla milanese die de gastheer op tafel zette terwijl hij zich beklaagde over de Duitse eigenaardigheid om bij elk gerecht brood te vragen. 'Eerst was het bij de antipasti, professore, toen bij de primi piatti, daarna de secondi piatti. Wat straks? Brood bij het ijs?'

'Misschien helpt het om ze op een dwaalspoor te zetten, de lezers, de critici, de weekendbijlages,' zei Mordechai.

'Dwaalspoor?' vroeg Eco. 'Wat voor een dwaalspoor?'

Mordechai dronk van de aloxe-corton en volgde zijn gedachten, die afdwaalden naar een verhaal van Tolstoj. Bosbessen? Was dat de titel? Een augustusidylle? Waar ging dat verhaal over? Was het de witte corton die Karel de Grote van zijn vrouw moest drinken omdat die zijn baard niet rood kleurde?

'Een boek,' zei Mordechai, 'dat niet gaat over monniken en schisma's en al die katholieke bullshit. Een boek over joden.'

Eco had hem verbijsterd aangekeken.

'Ik dacht dat jij de joden deed.'

'Ik, Roth, Bellow, Malamud, noem maar op. Maar als jij het zou doen, dan zou het iets anders zijn. Waarom zou jij niet over joden schrijven en ik over katholieken?'

Hij zette zijn glas neer en keek naar de oudere man tegenover hem. Op de een of andere manier zag Eco er veel joodser uit dan hij.

'Een weddenschap,' zei hij. 'Mijn volgende boek gaat over katholieken en het jouwe...'

'Nee, ik ben al bezig. Ken je de slinger van Foucault?'

'Het daaropvolgende dan,' zei Mordechai. 'Wedden?'

Twee jaar later was Mordechai's roman verschenen over het tumultueuze pausschap van Moshe Abramson, een jood die zich in de oorlog had bekeerd tot het katholicisme toen hij ondergedoken zat bij een Franse priester. Het was een buitensporig groot succes geworden, groter nog dan Eco's roman *De slinger van Foucault*, die daarna verscheen.

'Ik heb niets te vertellen over de mensen in mijn leven,' zei hij tegen Francesca. 'Het is allemaal anekdote en achterklap.'

'Maar wel over jezelf,' zei ze. 'Hoe het begon, waar het allemaal vandaan komt, de onderwerpen, de ideeën, de...'

'...vrouwen? Dat is wel het laatste waar ik het over wil hebben. Seks is de vloek van mijn bestaan.'

'Wie heeft het over seks?'

'Jij,' zei hij, 'iedereen, niemand.'

Ze tuitte haar lippen.

'Wat jij nodig hebt,' zei ze, 'is een grappa, eentje die ruikt naar spiritus.'

Ze had zo zoetjes geglimlacht dat hij helemaal niet zag dat ze hem al had ingepakt, een strik erom, weerloos, ontwapend.

Die nacht, in zijn hotelkamer, lag hij naakt op het bed, een strip Maalox in zijn hand. Hij had die grappa niet moeten drinken. Zijn hele leven had hij van de ongepolijste smaak gehouden, maar er was een moment gekomen, twintig, dertig jaar geleden, waarop hij last van zijn maag kreeg na een grappa. Het had een tijd geduurd voor hij het verband zag en toen had hij zich onrechtvaardig benadeeld gevoeld. Waarom werd hem dit bescheiden genot ontzegd? Hij was niet iemand van schranspartijen en grote dronkenschap. Zijn hele leven lang had hij elke avond twee glazen wijn gedronken, zelden meer. 'Leef als een bourgeois, zodat je in je werk onstuimig en origineel kunt zijn,' had Flaubert gezegd en die regel had Mordechai gevolgd. Ja, er

waren uitspattingen, maar die waren schaars geweest en hadden zelden met drank uit te staan. Als hij al grensoverschrijdend kon worden genoemd, dan in zijn werk en de liefde. Hij had gewerkt als een bezetene, met niets dan minachting voor het Hollandse literaire 'geen woord te veel'-ideaal, hij spuugde op het narcistische proza dat critici 'urgent' en 'noodzakelijk' noemden. Zijn romans waren als de Gompertzen: groot, luid en strijdlustig. De liefde was een andere kwestie en een waarover hij nu, ten prooi aan brandend maagzuur, niet na wilde denken.

'Het wordt tijd dat we weer eens bijpraten,' had Francesca gezegd en hij was door de regen naar Amsterdam gereden in zijn oude Land Rover. Ze hadden over ditjes en datjes gesproken, hij had verteld over een diner in Hay-on-Wye waar hij had gezeten tussen Christopher Hitchens, die hij een pestkop met pathologische geldingsdrang vond zoals alleen het Engelse schoolsysteem die kon voortbrengen, en een nurkse en briljante Will Self, die hij in al zijn ongemakkelijkheid onmiddellijk mocht. En toen was die biografie ter sprake gekomen, want 'het wordt tijd dat we jouw schrijverschap canoniseren'. Ze had net zo goed kunnen zeggen dat de uitgeverij zijn grafsteen had laten maken en dat alleen de sterfdatum nog moest worden ingebeiteld. Als hij iets zeker wist, dan dat de enige die zijn biografie kon schrijven hijzelf was, Mordechai Ephraim Gompertz. Ieder ander zou te dienstbaar, niet dienstbaar genoeg, te jong of te oud, te academisch of niet academisch genoeg zijn. Zou zijn biograaf joods moeten zijn? Het beste zou zijn als hij of zij was zoals hijzelf, wat hij 'een tussenjood' noemde, via zijn moeder onverbrekelijk verbonden met de Gompertzen, via zijn vader het product van joden die in de negentiende eeuw hadden gekozen voor wat Heine 'het paspoort naar de samenleving' noemde en zich luthers of katholiek lieten dopen. Geworteld en toch niet in een hokje te stoppen. 'Trees have roots, Jews have legs,' had Isaac Deutscher gezegd. Mordechai's benen waren te goed voor een biograaf om hem bij te houden.

Er was nog een reden waarom hij afkerig was van geklets over zijn voorgeslacht. In genealogie en de stamboom die dat opleverde was hij nooit geïnteresseerd geweest, maar hij was doordesemd van de verhalen die de generaties met elkaar verbonden. Meer dan een halve eeuw lang had hij geprobeerd om te ontsnappen aan de eigenaardigheden van de familie, de verhalen en de uitspraken die allemaal 'ongelogen waar' waren, maar voor zijn werk had hij dankbaar geput uit de overlevering. Iedereen die ook maar iets wist van zijn oeuvre herinnerde zich zijn eerste grote succes en daar had Mordechai minder van verzonnen dan hij wilde toegeven. In interviews en tijdens lezingen had hij zich uitvoerig laten complimenteren met zijn rijke fantasie en kennis van de geschiedenis, maar eerlijk gezegd was het boek vooral een kwestie geweest van opschrijven wat hem was verteld, door zijn moeder, door zijn grootmoeder Rebekkah, door zijn oom Ben en door verre familieleden die de verleiding nooit konden weerstaan om de geschiedenis van de Gompertzen te voorzien van wat extra kleur. Ze waren allemaal dol op verhalen over voorvaderen, de een nog briljanter en excentrieker dan de ander. Toen zijn grote succesroman werd gepubliceerd had een ver familielid hem tijdens een begrafenis aangesproken en gecomplimenteerd met: 'Maar we staan natuurlijk op de schouders van reuzen.' Hij had zijn ergernis destijds kunnen beheersen, maar diep vanbinnen voelde hij zich bedreigd door de familieverhalen en zijn reactie op de opmerking van de interviewer was wat dat betreft nog maar het topje van de ijsberg.

Niet dat er iets mis was met zijn fantasie. Hij had weliswaar gretig geput uit de familiegeschiedenis, maar uit het zaad dat zij hadden gezaaid had hij graan geoogst dat hij eigenhandig tot meel had gemalen en tot brood gebakken. Het punt was dat de Gompertzen ervan overtuigd waren geraakt dat wat terecht was gekomen in Mordechai's romans de waarheid was, zelfs als hij iets volledig had verzonnen. Een tante had hem een keer boos

aangesproken omdat hij een fout zou hebben gemaakt in een van zijn boeken en toen hij vertelde dat hij de scène in kwestie achter zijn tafel had bedacht, had ze verontwaardigd uitgeroepen dat zij hem dat verhaal persoonlijk had verteld en dat het 'ongelogen waar' was. Mordechai zat klem tussen de waarheid van de geschiedenis en de fictie die hij daarvan had gemaakt en die inmiddels voor waar werd gehouden, en hij keek wel uit voor hij die zogenaamde Grote Biografie liet verworden tot een 'schouders van reuzen'-kwestie. Het probleem was dat hij zo langzamerhand zelf ook niet meer wist waar hij als schrijver begon en als nazaat eindigde.

Hij had zich omgedraaid in zijn Amsterdamse hotelbed, smeet nog een paar kussens op de vloer en terwijl hij in het donker staarde en luisterde naar het niet te negeren zoemen van de airco dacht hij wrokkig aan de Gompertzen voor hem. Dat er aan het verleden niet viel te ontsnappen wist hij ook wel, maar dat familie die al heel lang niet meer bestond hem achtervolgde, wekte zijn ergernis. Heel precies kon hij er zijn vinger niet op leggen, maar hij was zich vaag bewust van het gevoel niet alleen Mordechai Ephraim Gompertz te zijn, maar ook, misschien wel vooral, een verlengstuk, een schakel, een gevolg.

In zijn hotelkamer, met vijfentwintig kussens op het bed en het soort pseudokunst aan de muur dat je bij IKEA kon kopen, miste hij zijn huis, de stilte van het bos, de wetenschap dat er in de verre omgeving niets gebeurde behalve een vos die zijn ronde deed, een uil die geruisloos over het veld scheerde. Hij miste Klara.

Klara Persson was eind jaren tachtig aangespoeld. Ze had, maar daar kwam hij later pas achter, een even korte als succesvolle carrière achter de rug als fotomodel. Toen hij haar voor het eerst zag was ze vel over been, haar haar hing in vettige slierten om haar gezicht en ze leek slaapwandelend door het leven te gaan. Ze spraken elkaar af en toe als hij langs haar aardappelschuur liep. Het waren conversaties die bestonden uit niet-afge-

maakte zinnen, plotseling zwijgen en veel verwarring. Hij had haar aangeboden om te helpen bij het verbouwen van de schuur, maar dat had ze bijna paniekerig afgewezen. In de daaropvolgende maanden was ze nog magerder geworden, ze knipte haar lange haar af en als hij haar tegenkwam zag hij blauwe plekken op haar armen, schaaf- en snijwonden aan haar handen en een harde trek om haar mond. Hij maakte zich zorgen. Het duurde een tijd voor hij dat durfde te zeggen en toen dat eindelijk gebeurde had ze hem met een mengeling van verbazing en argwaan bekeken. Ze stelde geen prijs op zijn bezorgdheid. 'Het is een oude traditie in deze streek dat buren naar elkaar omkijken,' had hij gezegd. 'Er is zelfs een woord voor.' En toen, omdat zij de taal nog niet goed sprak: 'It's not because I fancy you.' Voor het eerst sinds hij haar kende was er iets van een glimlach om haar lippen verschenen. Dat was veertig jaar geleden. Klara was erin geslaagd om de aardappelschuur in haar eentje te verbouwen en tot zijn verbazing nodigde ze hem op een avond uit om te komen kijken. Ze had beter werk geleverd dan de aannemer uit het dorp die zijn serre had verbouwd. Die avond, terwijl ze wijn dronken in de grote hoge ruimte waar zij enorme boomstammen tot abstracte beelden verwerkte, vertelde ze haar verhaal. Ze deed het zakelijk en bondig, alsof ze het op prijs stelde om het verleden uit de weg te hebben.

Ze was geboren op Vaxholm, een eiland in de archipel van Stockholm. Toen ze zeventien was, werd ze ontdekt door een Britse fotograaf die daar vakantie hield en in haar de Zweedse Françoise Hardy zag. Daarna ging alles in sneltreinvaart. Een jaar later stond ze op de cover van de *Vogue*, showde ze een van de eerste collecties van Gaultier en lag ze in coma op bed in een peperduur hotel in Londen terwijl ze werd verkracht door een Amerikaanse acteur. Een rolletje in een televisieserie volgde, met veel publiciteit omgeven affaires, allemaal van zeer korte duur en soms meer fictie dan feit, en nog meer reportages in modebladen.

In 1981 was ze 21 jaar, verslaafd aan cocaïne en pillen waarvan ze naam noch werking kende, en werd ze op een avond in de lift naar haar hotelkamer in New York tegen de wand gedrukt door twee mannen. Een van hen zette de lift stil en daarna was alles een waas, tot de liftdeuren weer opengingen en de ene man met een gebroken neus in de hoek lag en de andere naar buiten rende en in het trappenhuis verdween. De volgende dag vloog ze naar Stockholm. Ze nam de veerboot naar Vaxholm, groette haar ouders en liep naar haar tienerkamer, waar ze in bed kroop en in slaap viel. Ze werd twee dagen later wakker met ontwenningsverschijnselen. Ze kreeg koorts, ze hallucineerde, haar lichaam verkrampte zo dat ze als een soort menselijke spin over de vloer kroop. Haar ouders waren bang, maar Klara wilde niet dat ze de plaatselijke huisarts belden. Na een maand ging het iets beter en tegen die tijd had ze besloten dat haar jeugd voorbij was. Ze zou aan het leven beginnen en dat kon niet op het eiland. Mordechai had gevraagd waarom dat niet kon en ze had gezegd dat Vaxholm haar jeugd was, haar goede herinneringen waren daar en die wilde ze bewaren. 'In mijn hoofd,' zei ze, 'moet Vaxholm zo blijven, maar ik ben veranderd.' Op een dag, in een museum in Stockholm, raakte ze in gesprek met een Nederlandse vrouw. Klara was afwerend, maar al snel bleek dat de vrouw niet geïnteresseerd was in het fotomodel dat ze was geweest. Ze was haar opgevallen door de manier waarop ze naar driedimensionale objecten keek, beelden, installaties. Toen ze vroeg hoe ze dan keek, zei de vrouw: 'Als een kunstenaar.' Ze dronken koffie in het museumrestaurant. 'Ze was een jaar of vijftig,' zei ze. 'Zo'n vrouw die je in de kunstwereld tegenkomt. In een zwart mannenpak, met een wit gesteven overhemd. Ik dacht eerst dat ze Engels was.' Ze vroeg wat Klara wilde met haar leven en zij had gezegd dat ze dat nog niet wist. Daarna deed ze haar de aardappelschuur cadeau. 'Ze zei: "I have a barn, far from the madding crowd. I want you to have it to do with it what you like." Haar enige voorwaarde was

een *free pick* uit mijn eerste collectie, als die er ooit zou komen.' Ze was argwanend. Wat moest ze met een aardappelschuur in het noorden van Nederland waar ze niets en niemand kende? De vrouw had gezegd dat ze daar misschien achter zou komen. Een paar maanden later reed ze in een derdehands mosterdgele Volvo-stationcar naar Nederland. Mordechai had de gulle geefster later herkend. Ze was opgegroeid in de streek waar hij woonde, een boerendochter die directeur was geworden van een privémuseum in Zwitserland.

De vriendschap met Klara was er een die zich zeer langzaam ontwikkelde. Hij was in die tijd veel op reis, zij had genoeg aan zichzelf en de demonen uit haar verleden. Maar na een paar jaar was er een hechte band ontstaan en sliepen ze voor het eerst met elkaar. Er was geen verliefdheid, er was geen sprake van dat het een relatie zou worden. Maar af en toe als ze 's avonds wijn dronken en praatten, gebeurde er iets. Een blik werd beantwoord met een glimlach, een aanraking werd een streling en dan, na een knik, liepen ze naar zijn of haar bed en vreeën ze. Soms gebeurde dat een tijd niet. Zij had kortstondig een relatie met een man die hij nooit te zien kreeg, hij was een tijdje met Noor. Maar mannen en vrouwen kwamen en gingen en als ze weer alleen waren pakten ze het leven op zoals ze dat gewend waren en op de een of andere manier paste hun dat. Mordechai had nooit een betere vriend gehad. Hij was nooit opener en eerlijker geweest tegen iemand en geen van zijn vrouwen was ooit eerlijker en opener tegen hem geweest. Klara had hem in een plagerige bui 'mijn vriendin met de pik' genoemd en toen hij vroeg wat zij dan was had ze gezegd: 'Jouw vriend met de borsten.'

Toen ze voor het eerst met elkaar hadden geslapen was hij 's ochtends alleen wakker geworden. Later die dag belde hij om te vragen waarom ze in het holst van de nacht was vertrokken. Ze zei dat ze geen zin had gehad om samen te ontbijten. 'En samen

wakker worden?' Dat ook niet. Het was even stil geweest aan de telefoon.

'Luister, Mordechai, ik ben graag bij je, ik vond het fijn om met je te vrijen, er is iets tussen ons, iets bijzonders, maar ik wil geen relatie. Misschien zijn het ervaringen die ik heb gehad, misschien ben ik altijd zo geweest. Kunnen we niet met elkaar omgaan zonder ontbijt en uitstapjes in het weekeinde naar het tuincentrum?'

'Ik ben nog nooit naar een tuincentrum geweest,' had hij gezegd.

Ze had gelachen.

Na een halfjaar was er een crisis. Klara liet zich een hele tijd niet zien. Hij kreeg een ansichtkaart uit Vaxholm met: 'Allt gott' en dat was het. Ze bleef een maand weg en toen ze weer thuis was vroeg ze hem langs te komen. Ze zag er vermoeid uit. Ze maakte koffie en toen ze aan haar grote werktafel zaten was ze onrustig. Ze had naar het tafelblad gekeken terwijl haar linkerhand speelde met een houten deuvel.

Ze was weggegaan om na te denken. Ze vond het moeilijk om erover te praten. Ze wilde niets verborgen houden, ze wilde ook niet dat hij iets hoefde te verbergen. Hij had geknikt en niet geweten waar het over ging. Ze had hem aangekeken en toen haar blik weer op het tafelblad en die houten deuvel gericht.

'Ik kan het niet,' zei ze.

Ze had opgekeken en zijn ogen gezocht.

'Het doet pijn.'

Was hij te ruw geweest?

Ze schudde haar hoofd. Het deed pijn om te voelen wat ze niet wilde voelen.

'Frigör mig,' zei ze.

Het duurde even voor hij het begreep. Bevrijden? Waarvan?

'Van ons.'

Hij vroeg wat er niet vrij was als ze niet eens naar een tuincentrum gingen. Ze had niet gelachen.

‘Wil je eigenlijk zeggen dat je helemaal niets wilt?’

‘Nee,’ zei ze. ‘Ik wil alles en dat wil ik niet.’

Hij had naar haar gekeken.

‘Ik ben geschikt,’ zei ze.

Hij had zijn wenkbrauwen gefronst.

‘Niet goed in het hoofd.’

‘Geschift,’ zei hij. ‘Wil je zeggen dat het beter is als we elkaar niet meer zien?’

Ze had geknikt.

Toen ze die avond afscheid namen was er iets vreemds gebeurd. Ze hadden in de deuropening gestaan, lichtelijk onthand omdat geen van beiden wist hoe ze nu uit elkaar moesten gaan. De geluiden van het nachtelijke bos op de achtergrond, het licht van de maan die een opening vond in het wolkendek. Ze had plotseling zijn hand gepakt en op haar hoofd gelegd. Daar hadden ze een hele tijd zo gestaan. Terwijl hij zijn hand op haar kruin voelde was er een vreemde ontroering in hem opgeweld. Hij had geen idee waar het vandaan kwam en wat het betekende. Pas toen hij over de donkere es terugliep, begreep hij dat hij onderdeel van iets was geweest wat groot en diep en onbegrijpelijk was en dat dat grote, diepe, onbegrijpelijke niet alleen in haar zat.

Dagen gingen voorbij, weken en toen, drie maanden later, het was hoogzomer, stond ze op een avond in de tuin. Hij was net het terras achter het huis opgelopen, een boek in zijn hand, een koeler met een Nieuw-Zeelandse riesling en een glas onder zijn arm. Ze stond tegen de stam van de rode beuk en ze leek op iets uit een Zweeds sprookje. Haar blonde haar en haar witte gezicht en blote armen lichtten op in het donker van de zomeravond. Het ontbrak er nog maar aan dat ze een bloemenkrans op haar hoofd had.

‘Fröken Klara!’

Hij had geen idee waarom hij haar op die manier riep.

Ze stapte uit de donkerte onder de kruin van de rode beuk en

kwam op hem toe als een boswezen dat in het licht van de maan over het gras zweefde. Toen ze vlakbij was bleef ze staan.

'Ga zitten,' zei hij.

Ze nam zonder iets te zeggen plaats in de stoel naast hem. Hij stond op en terwijl hij naar binnen liep om een glas voor haar te halen, voelde hij iets wat hij niet kende. Een soort koorts die bezit had genomen van zijn lichaam en geest.

Ze zaten in de avondlijke donkerte en dronken zwijgend. Het was windstil, niets dan af en toe het geluid van een auto, heel ver weg, en de uil die riep. Een nieuwsgierige haas kwam uit de rand van het hakhout en zat een tijdje op het gras. Toen Mordechai de fles uit de koeler trok om bij te schenken en het glas tegen het metaal tinkelde schrok hij op en hipte weg. De tijd gleed voorbij als een herinnering. De maan verdween achter de hoge eiken, het werd donkerder en de sterrenhemel werd steeds beter zichtbaar. Het was nog steeds warm en ze hadden nog steeds geen woord gewisseld.

Toen hij opstond schrok ze. Hij keek naar haar zoals ze daar zat, het glas in haar hand geklemd. Hij stak zijn hand uit.

Later zou ze zeggen dat ze destijds terug was gedeinsd vanwege de pijn en nu terug was gekomen om diezelfde pijn.

'Ik denk nog steeds dat ik geschikt ben.'

Zeer geschikt, had hij gezegd, maar niet geschift.

'Ik moet voelen, maar ik heb, sinds ik Vaxholm verliet, geen gevoel meer. Alleen als het heel diep is en pijn doet. En als ik werk. Ik weet niet of het komt door het modellenbestaan en alles wat er gebeurde, of wat er is gebeurd met mannen. Ik kan me niet openen als ik niet word geopend. Toen jij die avond "Fröken Klara!" riep wilde ik dat je me ruw behandelde. Het was mijn wil dat je me tegen mijn wil nam. Ik moet naar een psychiater.'

Hij had lang gezwegen. Waar het misschien om gaat, had hij na een tijdje gezegd, was dat, zelfs als ze willoosheid wilde, dat dat haar wil was en dat haar wil bepalend moest zijn, dat ze altijd

het gevoel moest hebben dat het om haar ging, dat ze, met andere woorden, het object van begeerte was maar niet het subject van de begeerte van de ander.

Daarna was alles anders tussen hen. Af en toe lag er een enveloppe achter de deur met daarin een archiefkaartje: Fröken Klara verzoekt beleefd de heer Gompertz om haar vanavond vast te binden aan de rode beuk en haar te laten staan terwijl hij wijn drinkt en rookt (bij voorkeur een sigaar). Of: Het is gewenst dat fröken Klara vanavond als een behoeftig sletje wordt geneukt, bij voorkeur als de honden, maar eerst likken. Haar Nederlands leverde af en toe interessante zinnen op.

Hun seksuele relatie had een ritueel karakter gekregen, maar het niet-seksuele was dieper en vertrouwelijker geworden dan eerder. Volgens Klara kwam dat omdat er niets meer te verbergen viel. Alle vermommingen waren afgeworpen omdat ze zo naakt en kwetsbaar waren.

'Jij ook,' had ze gezegd. 'Jij laat ook meer van je zien dan hiervoor. Ik begrijp jou beter en jij begrijpt mij beter.'

Maar samen ontbijten wilde ze nog steeds niet en ze bezochten nimmer een tuincentrum. Ze ging nooit met hem mee naar een officiële gelegenheid, hij werd niet uitgenodigd voor openingen. Klara was, hij kon het niet anders dan in Engelse termen omschrijven, 'fiercely independent'. Ze leidde haar leven zoals ze haar aardappelschuur had verbouwd, alleen en op haar voorwaarden. Soms zag hij haar in gedachten als een scheepje dat in de uitgestrekte nacht over een razende oceaan voer, worstelend, stampend en deinend, koppig voortploegend. Op de een of andere manier vermoedde hij dat ze nooit een noodsignaal zou uitzenden en om hulp zou vragen. Als ze ten onder ging, dan alleen en in haar eenzaamheid waarschijnlijk onopgemerkt. Hij had er een voorproefje van gekregen toen ze eens een paar weken onbereikbaar was. Ze reageerde niet op zijn telefoontjes, ze deed de deur niet open toen hij aanbelde. Hij had op het punt gestaan